

GUIDE

GENNEMGANG

HISTORIE

SMEDENES HUS ER ET MUSEUM SAMT
ET KULTUR OG AKTIVITETSHUS, OPRETTET PÅ
INITIATIV AF OG MED STØTTE FRA OMRÅDETS
INDUSTRIVIRKSOMHEDER. MUSEET GIVER EN
BESKRIVELSE AF VESTJYLLANDS UDVIKLING
FRA BONDESAMFUND TIL ET MODERNE
INDUSTRISAMFUND MED SÆRLIGT
UDGANGSPUNKT I LEM STATIONSBYS
OPSTÅEN OG UDVIKLING

► SMEDIEN
ER VISSE DAGE
BEMANDET.
SKIFTENDE
UDSTILLINGER.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Hvad kan opleves	3
Oversigtskort	4
Gennemgang af den faste udstilling	5
Lem's virksomheders historie	11
Jern og smedning - Den tidligste historie	14
Samfærdslen og Den Vestjyske Længdebane	15

HVAD KAN OPLEVES?

En systematisk gennemgang af samlingerne i Smedenes Hus.

En orientering om Lem's virksomheders historie fra H.S. Hansen's første håndværksmæssige aktiviteter i slutningen af 1800-tallet til vor tids moderne industrivirksomheder.

En kortfattet historisk orientering om Lem området fra Dejbjergvognene til jernfremstilling og smedning.

En kortfattet orientering om hvorfor Den Vestjyske Længdebane blev etableret, og hvad det kom til at betyde for samfærdsel og aktiviteter i øvrigt i Vestjylland.

FOR BØRN

OPGAVER

BASERET PÅ

MUSEETS

SAMLINGER.

TEKNOLEG MED

FORSKELLIGE

AKTIVITETER.

VIDEO OM

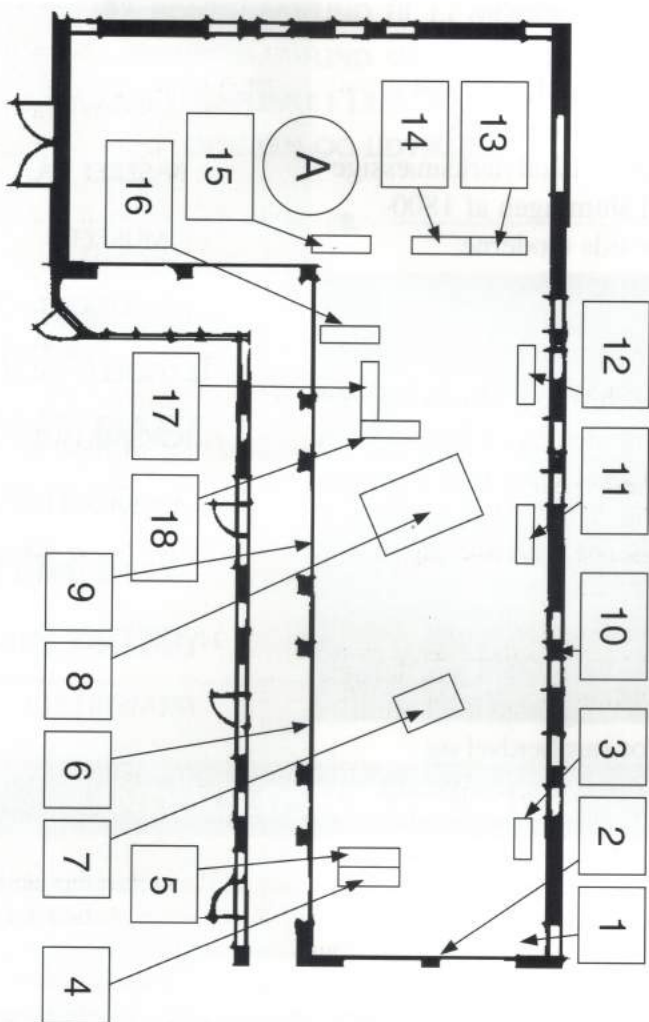
HVORLEDES MEN

FREMSTILLEDE

JERN.

DU KAN RINGE TIL OS PÅ

97 34 23 00

DEN FASTE Udstilling

1.

I Danmark findes jernmalm i form af myremalm. Navnet myremalm kommer fra "myrene" eller moserne, hvorfra det gravedes frem.

Jernudsmeltningen må være foregået i bitte små "højovne", der nærmest kan sammenlignes med små skorstene på jorden, der er klinet op af ler. Et eksempel på hvorledes en sådan "skorsten" blev lavet kan ses her. Man kan også her se hvorledes ovnen blev fyldt op med skiftevis brændsel og malm. Den udvundne råvare var smedjernet et sejt produkt, der lod sig udhamre til sværd, knive og andre skærende redskaber. (Se endvidere i det historiske afsnit om jernfremstilling).

2.

Her ser vi Lem virksomhedernes stamtræ. Udviklingen startede med etablering af den Vestjyske Længdebane i 1875.

Der skal gøres opmærksom på, at stamtræet er udarbejdet i 1992, og en del af de angivne virksomheder er senere ophørt eller flyttet.

Den dyberegående historiske baggrund for Lem's tilblivelse, er der redegjort for bag i dette hæfte.

1875 etableres den Vestjyske længdebane, der især blev etableret for at kunne forsyne den ny anlagte Esbjerg havn med gods - særligt til det engelske marked.

1898 nedsatte H.S. Hansen sig som smedemester i Lem; Smed Hansen havde lyst til at være med i den begyndende mekanisering af landbrugsarbejdet og begyndte en fremstilling af heste-omgange og små tærskværker. Udviklingen medførte hurtigt en overgang til selvrensende tærskværker, der blev trukket af petroleumsmotorer eller vindmøller. Disse købte smed Hansen fra specialfabrikker og solgte videre til landmændene

1906-1910 specialiserede smed Hansen sig endvidere i at udføre vandforsyningsanlæg på gårdene. Først var det stød-hævvert-anlæg.

Anlægget virkede på den måde at hæverten tilførtes en vis mængde vand

gennem et faldrør. Når vandets hastighed blev stor nok, rev det et lukkestempel med sig og stødvirkningen førte en del af vandet ind i vindkedlen gennem en kontraventil og videre op i en højdebeholder på gården. Hykkelbjerg havde i mange år et sådant hævertanlæg. Andre steder udførte smed Hansen borer - ofte 50 meter ned i jorden - for at skaffe vand. For at hente vandet op fra dybe borer, måtte der sænkes en glat pumpecylinder ned i borerøret, idet sugehøjden ikke kan være mere end 6-8 meter. Sådanne pumpecylindre kom fra Amerika, men under den første verdenskrig stoppede denne import. Hvad gør en mand, der ikke vil lade sig stoppe - ja han prøver selv at klare sagerne.

1916 begyndte smed Hansen fabrikationen af borerørscylindre - en produktion der blev udvidet og blev til en *pumpefabrik* (se senere om Lem Pumpefabrik).

1927 blev der bygget et nyt mejeri i Lem med E. Lind som arkitekt. Stålvinduerne til de nybyggede mejerier var leveret fra Tyskland eller Holland. Der var ofte vanskeligheder med disse leveringer, og arkitekt E. Lind opfordrede smed Hansen til at begynde en sådan produktion. Som den første i landet, begyndte smed Hansen fabrikationen af standardiserede stål-industrivinduer. Da der var et stort, udækket behov tog fabrikationen et stort omfang, og Lem fik sin *fabrik for stålvinduer* DSI. (se senere under H.S.H Stålvinduefabrik) Se

1933 afstod smed Hansen pumpefabrikationen til 2 af sine tidligere lærlinge og medarbejdere - brødrene Chr. Ølgård Jensen og Aage Ølgård Jensen der i fællesskab drev *Lem Pumpefabrik* frem til en betydelig virksomhed.

1934 overgik stålvinduefabriken til et aktieselskab med Smed Hansen's søn Peder Hansen, som leder.

Indtil 1930 kom der mange landboere til Lem station, for at levere svin til slagterierne med jernbanen. Der var store grisefolde - med plads til mere end 100 svin - ved Lem station. Denne trafik blev i årene omkring 1930 overtaget af lastbiler. Som en af de få stationsbyer havde Lem allerede da fået en industri til at give erstatning for den aktivitet, der faldt bort med de manglende grisel leveringer via jernbanen.

Sognerådet var dengang ikke begejstrede for den industrielle udvikling. Fra nogle sognerådsmedlemmer fik vi at vide, at det slet ikke var ønskeligt med de mange arbejdere i kommunen. De ville nok komme til at ligge kommunen til byrde, og endelig blev der på denne måde for mange socialdemokrater. Siden

dengang har forholdene ændret sig en del, og der er i dag et andet syn på industriens andel i kommunens sundhed og vækst.

I tiden fra 1934 og frem til 1940 udviklede industrien sig jævnt og uden egentlige nydannelser. Under krigen havde industrien store vanskeligheder med at skaffe materialer og måtte slå ind på forskellige erstatningsproduktioner. Industrien mistede også en del af sine folk til de tyske arbejdspladser. Efter krigens ophør tog udviklingen atter fart.

1946 startede smed Hansen's søn - Peder Hansen - og 8 medarbejdere samt sin far *Vestas*. De første produktioner var husholdningsvægte, håndrøremaskiner og senere mælkekølere.

1949 begyndte *Vestas* en produktion af landbrugsvogne, der var en meget betydelig del af firmaets produktion.

1949 startede *Lem Savværk* produktionen af vognkasser til *Vestas* vognene, og i forbindelse hermed foretog savværket meget betydelige udvidelser.

1949 startede smed Hansen's søn - Kristian Hansen - sammen med en gruppe af sine tidligere medarbejdere, H.S.H. Stålvinduefabrik. Foruden stålvinduer optog man senere fabrikationen af aluminiumsfacader m.v. Kristian Hansen overtog senere alle aktier i firmaet. Efter hans død i 1970 overtog sønnen H.M. Koldby Hansen ledelsen af firmaet.

1950 delte brødrene Ølgård Jensen Lem Pumpefabrik således, at Aage Ølgård Jensen overtog Lem Pumpefabrik. Som hovedartikler fremstiller Lem Pumpefabrik beholdere, kileremskiver og pumpedele.

1950 oprettede Chr. Ølgård Jensen det nye firma *Landia*: der som hovedartikler fremstiller turbinepumper, ristestalde og staldgødningsanlæg.

1950 startede brødrene Lambæk og Henry Madsen (der begge er fra Lem) fabrikken *Thor* der fremstiller traktortilbehør og andre maskinelementer.

1956 Startedes *Vestas* kølerfabrik, der leverer kølere til store skibsdieselmotorer. Kølerne blev en meget betydende del af *Vestas* samlede produktion. Virksomhederne er senere blevet solgt fra efter en rekonstruktion af *Vestas* og fortsætter under navnet *Vestas Aircoil*, der ikke har noget tilhørsforhold til *Vestas* af idag.

1959 overtog B. Agerbo mælkekølerproduktionen fra Vestas (dette skete i forbindelse med P. Hansens overtagelse af alle Vestas aktier) og startede *Agerbos Maskinfabrik*.

1960 gik det gamle firma Dansk Stålvindue Industri konkurs og H.S.H. samt Vestas overtog i fællesskab fabriksanlægget, som senere er overtaget af HSH.

1964 gjorde Johs. Jakobsen (tidl. Vestas medarbejder) sig selvstændig og startede *Jakobsens Maskinfabrik*, der fremstillede beslag til vinduer og andre metaldele.

1964 startede *Mulbjergs Møbelfabrik*, der senere byggede en stor ny fabrik i byens udkant. Hovedproduktionen af Mulbjerg systemreoler fik gennem årene et betydeligt omfang.

1965 begyndte *Søms Model* sin fabrikation af damekonfektion.

Udviklingen og væksten har været meget stor, og Søm har bygget en ny fabrik samt udvidet ved køb af Mulbjergs gamle møbelfabrik.

Virksomheden er idag blevet til Søms Dynefabrik

1966 startedes *Jens Lydersens Maskinfabrik* med produktion af fodervogne og gaffeltrucks.

1968 startede Vestas en produktion af, lette mobilkraner, der senere har fået egen fabriksbygning, og er blevet købt af, Hiab, som den er en integreret del af.

1969 byggede Landia sin nye fabrik i byens østende og har siden udvidet flere gange.

1970 Lem Savværks bygninger inde i byen brændte og man byggede den nye moderne fabrik i byens vestende. Denne fabrik, der blev indrettet til udelukkende at fabrikere møbler, blev siden udvidet flere gange.

1970 startede *Kallesøe* sin nye fabrik for fremstilling af automatiseringshjælpe midler og -maskiner til industrien.

1971 Startede *Maskinfabriken Hydromann*. Produktionen omfatter frontlæsere til traktorer og i øvrigt har Hydromann specialiseret sig i store bukke-, klippe- og svejsarbejder som underleverandør til andre virksomheder.

1973 startede *Svend Lambæk* fabrikation af, jernspær o.l. i en nybygget fabrik.

1973 begyndte *Stoco Plast* en produktion af, formstøbte plasticartikler i eksisterende fabriksbygninger, men man er netop i disse dage ved at flytte ind i nye fabriksbygninger, hvor der er plads til at udvide produktionen.

1975. Vestas udvider kølerfabriken med 2000 m² nybygninger. Vognfabriken udvider med 900 m² plus en lagerhal på 2000 m². Kranfabriken går senere i gang med en udvidelse på 1100 m².

3.

I denne montre er vist en række jordfund, der viser, at der i Lem området har været aktiviteter langt tilbage i historisk tid. Nogle af, de viste ting reproduceres i dag af, Husets smede, og kan købes i receptionen.

4.

Her vises, hvorledes man fremstillede de mønstrede knive og sværd på samme måde som man i dag laver bolcher med mønstre i. Det kan i den sammenhæng nævnes, at et samurai sværd består af, 1 mio. Lag, der er sammensmedet. Måske vil man sige, at dette er ikke muligt, men hør nu:

“Man udsmeder en tynd jernstang, som man derefter bukkes sammen og smedesvejses denne stang sammen. Dette gøres atter en gang, og atter en gang i alt 20 gange. Herefter har man godt 1 mio lag. (1-2-4-8 osv).

5 og 6.

Til fremstilling af, såvel hånd- som maskinpumper indgår en mængde støbte dele. På væggen ses et udvalg af, de modeller der indgår i pumpeproduktionen. Modellen anvendes til at fremstille et negativ af, den pågældende del. Dette foregår i en formkasse, der - efter at man har placeret formen i den - stemples fast omkring modellen med støbesand. Modellen fjernes og de 2 formhalvdele boltes sammen. Herefter er formen klar til at den kan udstøbes med det smeltede støbejern.

7 og 8.

På denne kane og denne vogn ses eksempler, hvad smedens arbejde kunne anvendes til f.eks. meder på kanen og jernringe til hjulene m.m.

9.

Som nævnt under punkt 2/1927 startede H.S. Hansen en vinduesproduktion til det nye mejeri i Lem. Et sådant vindue vises her. Denne virksomhed er senere blevet til HSH, hvor en plancheudstilling i museets afsnit “A”, viser eksempler på nutidens produktion.

10.

På denne væg ses eksempler på en lang række af, de produkter, som smeden fremstillede. Det var i høj grad produkter, der var med til at lette hverdagen for folk, og som bl.a. kunne effektivisere bondens og arbejderens hverdag. Her ses eksempler på plove, fiskeredskaber, tørvegravningsværktøj m.m.

11 og 12.

Det er ikke så forfærdelig mange ting, der er tilbage fra H.S. Hansens første tid, men i disse monter er samlet nogle eksempler. Endvidere er der et foto af, H.S. Hansen samt hans første hus, ligesom der er billeder af medarbejderstaben. Fotoet af Hansen har været model for den figur af ham, der står i receptionen. Figuren er lavet af Christian Øllgård, der også er mester for de figurer, der står rundt omkring i Lem.

Det har været vigtigt at sikre en god, fagligt forsvarlig og kompetent uddannelse af, lælingene. Monterne 13 til 16 er derfor helliget uddannelserne i "de sorte fag".

13.

Lærlingeopgaverne har vekslet meget efter lærestedets forhold, og været tilpasset disses muligheder, men kravet har altid været af høj faglig karakter. Her ses en række beslag, som de udførtes i en smedevirksomhed.

14.

På de industrielle arbejdspladser kunne kravene være anderledes og især efter indførelsen af EFG lærlingeuddannelsen skulle lærlingene gennemgå en fagskole. De viste produkter i denne montre er alle håndfremstillede udelukkende ved hjælp af, fil, hammer, mejsel og boremaskine.

15 og 16.

En læretid afsluttes med aflæggelse af en praktisk svendep prøve. En sådan svendep prøve kan omfatte fremstilling af vidt forskellige ting afhængig af den læreplads lærlingen har haft. Her vises nogle fornemme svendestykker med de tilhørende tegninger. Endvidere kan man se de forskellige dokumenter, der vedrører læreforholdet.

På den anden side af montre 16 er en samling fotos fra Smedenens Hus' tilblivelse.

17.

Vestas fremstillede i begyndelsen husholdningsredskaber, og her ses eksem-

pler på disse. Det skal bemærkes, at elektriske aggregater var sjældne og forholdsvis kostbare, hvorfor hånddrevne hjælpemidler var almindeligst.

18.

Smeden havde ofte til opgave at fremstille kunstformigt udfærdigede beslag, der udover den praktiske virkemåde også havde et dekorativt formål. I montren ses eksempler herpå fra nogle af de dagligdags ting, der brugtes i alle daværende husstande.

Afsnit A.

I denne afdeling vises eksempler på Lem virksomhedernes formåen af i dag. Udstillingen som sådan behøver i øvrigt ikke nærmere præsentation, men følgende kommentarer skal knyttes til historien om virksomhedernes tilblivelse.

Pumpefabrikationen - Landia - IPL

H.S. Hansen indledte sin karriere primært med fremstilling af pumper. I 1931 kom en vinduesproduktion til, der blev så stor en succes, at H.S. Hansen ikke kunne overkomme begge produktioner. Han solgte derfor pumpeproduktionen til Christian og Aage Øllgaard Jensen i 1933.

Imidlertid blev de 2 brødre uenige om driften og i 1950 skiltes de.

Aage Ølgård Jensen overtog Lem Pumpefabrik. Som hovedartikler fremstiller Lem Pumpefabrik beholdere, kileremskiver og pumpedele m.m. og har senere skiftet til IPL.

Chr. Ølgård Jensen startede det nye firma Landia, der som hovedartikler fremstiller turbinepumper, ristestalde og staldgødningsanlæg.

Vinduesfabrikationen - HSH

Som den første i landet, begyndte smed Hansen fabrikation af standardiserede stål-industrivinduer. Det skete i 1927 i forbindelse med, at der i Lem blev bygget et nyt mejeri, hvor arkitekten foreslog Hansen, at starte en sådan produktion. Da der var et stort, udækket behov tog fabrikationen et stort omfang, og Lem fik sin fabrik for stålvinduer DSI. 1934 overgik stålvinduefabriken til et aktieselskab med Smed Hansen's søn Peder Hansen, som driftsleder. Virksomheden kom til at føre en noget omtumlet tilværelse inden den lukker i 1960. Peder Hansen fratrådte 1946 og startede Vestas (se senere). H.S. Hansens anden søn Kristian startede 1949 H.S. Hansens Maskinfabrik HSH. Virksomheden er udvidet flere gange og fremstiller i dag aluminiumsfacader og facadeelementer, døre og vinduer og kassettebeklædning. Virksomheden har udviklet egne profilsystemer.

HSH har afdelinger i flere andre danske byer og også i andre lande især i England.

Vestas - Vestas Wind System - Vestas Aircoil - Hiab

Som nævnt forlod Peder Hansen DSI i 1946 efter en lønstrid. Sammen med 8 andre medarbejdere fra DSI og sin far - H.S. Hansen - startede de Vestas. Vestas startede med en aktiekapital på 75.000 kr. og købte straks en af tyskeres efterladte barakbygning på 2000 kvm. Barakken var under besættelsen anvendt som råvarelager og depot for fæstningsanlægget i Stauning. Efter en del ændringer af bygningen til værksted og kontorer samt installation af maskiner begyndte der en produktion af håndrøremaskiner og husholdningsvægte m.m. Der var en stor afsætning på disse varer i efterkrigstiden, hvor der var stor mangel på selv de simpleste hjælpemidler inden for alt. Blandt aktionærerne var en grossist, som overtog salget af røremaskiner og husholdningsvægte i Danmark.

Alle aktionærer var fra starten. fuldtidsansatte i Vestas A/S, og ret hurtigt blev der ansat flere medarbejdere. En medarbejder så i 1948 i Norge en mælkekøler. Han fortalte ved hjemkomsten om køleren, og Vestas optog straks produktionen. Mælkekøleren var fremstillet af en svensk modelsnedker, som havde patent på den i Norge og Sverige. Vestas erhvervede salgsrettighederne for den resterende del af verden og producerede og eksporterede de næste år mælkekølere i tusindvis. Mælkekøleren kan ses i museet.

Ved en kontakt gennem smedemesterforeningen i 1950 fik Vestas den opfattelse, at smedene gerne ville have en forhandling af deres egen vogn »Smedenes Landbrugsvogn«. Vestas optog ideen og startede en produktion af vogndelev, som smedene selv kunne samle til én færdig vogn. En færdigsvejset vogn var dog både billigere og bedre, og produktionen overgik herefter til komplet færdige vognchassier. Produktionen af landbrugsvogne steg op gennem 50'erne. Alene til Tyskland blev der i 1955 eksporteret 1473 stk. firehjulede drejekranvogne, som var en ret dyr vogn. Når man dertil lægger eksporten til anden side plus hjemmemarkedet, vil man se, at der daglig er blevet lavet ikke så få vogne. Sideløbende med produktionen af landbrugsvogne optoges en fabrikation af slamsugere, tankvogne, tipvogne og marksprøjter både til landbrug og entreprenørbrug.

Midt i den store succes med mælkekølere og vognproduktion kom en ny idé til Vestas. Under et besøg hos sin broder, overingeniør og senere underdirektør hos Burmeister & Wain, Søren Hansen, erfarede Peder Hansen; at B&W var

interesserede i en ny type luftarbejdere til deres dieselmotorer. Vestas tog ideen op, og selv om man indtil da »kun« havde produceret mælkekølere, gik man løs på de problemer, udviklingen af, højteknologiske kølere medførte. Vestas fremstillede en køler, som blev godtaget af, B&W samt de forskellige klassificeringsselskaber. En ny knop var skudt ud fra stammen.

I slutningen af 1959 opkøbte Peter Hansen alle aktiver i Vestas med det formål at sikre firmaets fortsatte udvikling. De hidtidige aktionærer fik en god betaling for deres aktier og derudover følgende goder:

Børge Agerbo overtog fabrikationen af mælkekølere og drikkekar m.m.

Johs. Jacobsen overtog fabrikationen af vinduesbeslag.

Mads Lunde fratrådte for at hellige sig arbejdet med sin pelsdyrfarm.

Poul Andreasen blev værkfører på kølefabrikken.

Knud Hamburger blev værkfører på maskinfabrikken.

Gustav Knudsen fik en efterlønsordning samt ret til akkordarbejde efter eget ønske.

Emil Knudsen fik også en efterlønsordning samt ret til forefaldende malerarbejde.

Ejler Christensen fratrådte i begyndelsen af, halvtredserne for at overtage sin svigerfaders smedeforretning i Lem.

Den sidste aktiepost var efter H.S. Hansens død i 1953 overgået til Peder Hansen. Endnu et par knopper var skudt ud.

Den 27. januar 1960 brændte Vestas gamle bygninger. De indeholdt en del af varelageret samt værksteds- og kontorlokaler. Da det var en træbygning, og en del af varelageret bestod af dæk til vognproduktionen, brændte alt ned. Kontorerne og det nye vognlager kunne straks efter branden flyttes hen i de nyehvervede lokaler i DSI's gamle bygninger, så man på trods af de kæmpe problemer, branden medførte både administrativt og produktionsmæssigt, kunne præstere en større omsætning i 1960 end i 1959.

I 1961 tiltrådte ingeniør Laurids Knudsen stillingen som leder af kølefabrikken.

Vestas begyndte en fabrikation af mobilkraner i 1968, og da produktionen blev af betydelig omfang, byggede Vestas i 1972 en selvstændig fabrik for denne produktionen. Kølefabrikationen, som fandt sted i de gamle DSI-bygninger, var også vokset ud af rammerne. så Vestas byggede ny kølefabrik, og solgte sin andel af DSI til HSH.

Efter at Vestas havde undersøgt nogle af de vindmøller, som var begyndt at

dukke op efter energikriserne i begyndelsen af 70'erne, tog man i 1979 initiativ til at gå ind i en seriefremstilling af vindmøller. Allerede i 1980 havde Vestas forbedret møllernes kvalitet så meget, at man påbegyndte en stort anlagt seriefremstilling. I løbet af 1980 opstilledes ca. 80 møller, hovedsagelig 55 kW-møller. Samme år blev Vestas kontaktet af, det amerikanske møllefirma Zond, som fik leveret et antal prøvemøller. Vestasmøllerne klarede sig fint i konkurrencen med de andre møller, og Zond var meget tilfreds både med stabilitet, ydeevne og produktivitet. Det førte til, at Vestas i 1981 fik mange og store ordrer på møller til USA.

1981 startede Vestas sin egen glasfiberfabrik til fremstilling af glasfiberkomponenter, hovedsagelig til vindmøllefabrikken, og i 1983 blev glasfiberfabrikken udvidet til det dobbelte, så produktionen af møllevinger kunne foregå i eget regi.

I samarbejde med den amerikanske køber af de første møller til Californien, Zond Systems Inc., oprettes i 1983 Vestas North America Ltd. til markedsføring og salg af Vestas-møller i USA, og med udgangen af 1985 havde Vestas leveret 2500 møller til USA.

I 1986 løb Vestas ind i en stor økonomisk krise, der endte med konkurs, men heldigvis kom der nye friske kræfter til, således at de forskellige, men nu helt selvstændige virksomheder, fortsat er et markant træk i industribilledet i Lem. Størst er Vestas Wind System med ca. 3500 ansatte i hele koncernen, og deraf over 1100 jobs i selve Lem. Kranproduktionen videreføres af Hiabkoncernen, mens Peder Hansens datter og svigersøn, Anni og Laurids Knudsen, fortsatte kølerfabrikken Vestas Aircoil med ca. 65 ansatte efter at en norsk koncern i første omgang havde købt denne afdeling.

Jern og smedning - Den tidligste historie.

Da Danmark gik fra stenalder til bronzealder, opstod en vis klassedeling af samfundet, idet Bronze ikke kunne fortrænge sten som råvare ved fremstilling af de mest nødvendige redskaber. Bronzen alt for kostbar; og var noget kun en "overklasse" var i besiddelse af - i alle tilfælde i større mængde. Dette ændrede sig, da vi gik til jernalderen, fordi jernet kunne blive hvermandseje, idet der rent faktisk fandtes - og findes - jernmalm i Danmark. I dag udnyttes disse forekomster ikke mere, men i moserne - eller som det tidligere hed myrene og deres nærhed kan den graves frem i form af myremalm.

Rundt omkring i jorden har der været talrige fordybninger og huller med spor af slagger, og dette har ledet arkæologerne på sporet af; hvorledes den tidlige jernudvinding er foregået. Den må være foregået i diminutive "højovne" - nær-

mest små skorstene på jorden klinet op af ler. Den udvundne råvare var smedejern et sejt produkt, der lod sig udhamre til sværd, knive og andre skærende redskaber. Kendskabet til jernudvinding, nåede Danmark ca. 500 år f.Kr., og medførte at landet ligesom i stenalderen gjorde sig uafhængigt af råvarer udefra.

Omtrent samtidigt med at kendskabet til jernudvinding nåede Nordeuropa, brød en bølge af folkeslag fra øst ind over Europa. De kaldes keltere eller galere. I århundreder beherskede kelterne store dele af Mellemeuropa, og deres kulturelle indflydelse på nabofolkene var så stærk, at man har valgt at kalde den tidlige danske jernalder for keltisk jernalder. Den berømte sølvkedel fra Gundestrup og pragtvognene fra Dejbjerg Mose få km. syd her for Lem hører til periodens mest kendte fund, og de er af ren keltisk oprindelse.

I en mose lige uden for højlandet blev Dejbjergvognene fundet i 1881, to firhulede rigt dekorerede pragtkøretøjer fra førromersk jernalder. Mange har sat dem i forbindelse med den af Tacitus beskrevne skik, at de gamle germanere lod guddommen køre i en vogn over markerne for at sikre dem frugtbarhed og grokraft - for derefter at ofre vognen og alle de i ceremonien medvirkende i en mose eller sø. Vognbjerg - der er et stednavn i nærheden af Dejbjerg - kan i så fald have været det sted, hvor vognene blev opbevaret og måske fremstillet, før de kom ud på deres sidste rejse. Når der er fundet to vogne, kan det måske netop skyldes, at der er blevet ofret en vogn mere end én gang.

Samfærdslen og Den Vestjyske Længdebane

Både marsken og bakkerne har været alvorlige udfordringer for færdselen, og de mange åløb har ikke gjort det lettere. Til gengæld er der ikke som nordpå flere alternative mål forude, som forvirrer vejlinierne. Den stride Skjern Å har gennem umindelige tider kun haft ét overgangssted, netop ved Skjern By - bortset fra en alternativ overgang ved ebbetid helt ude omkring deltaet. Og det betyder, at alle de spredte vejlinier fra nord nu søger sammen mod dette centrale mål og forenes - for første gang siden Sjørring i Thy.

Men ruterne har været kringledede og vekslende, fordi det tit var svært at komme frem - og fordi anlæggelsen af en købstad med havn i Ringkøbing tidligt trak vejene væk fra deres naturlige løb og fristede dem til en omvej, som for datidens rejsende ikke har været særlig praktisk.

Generelt har vejens hovedforløb i historisk tid lagt sig omtrent på grænsen mellem det flade lavland i vest og bakkerne i øst, men oldtidsvejen har sin vane tro holdt sig helt på højlandet, så længe det var muligt, mens de nyere

veje til gengæld også har prøvet den kendte metode at rejse langs selve kysten.

Lidt vest for Rødebro ad Kongevejen mod Ringkøbing lå tidligere en kro, Klokmosekro. Syd for Velling lå Venner Kro og nogle kilometer sydligere langs fjorden en tredje kro, Tændpipe Kro - en noget berygtet smugkro. Traditionen siger, at når de rejsende fra Ringkøbing kom til Klokmose, kradsede de piben ud - det var de gamle lange piber med stort glashoved - ved Venner stoppede de piben til, og ved den tredje kro tændte de den, deraf navnet. De to andre hed tilsvarende Krads-ud Kro og Stop-om Kro. Navnet Tændpipe er bevaret i et af de områder, hvor der idag er placeret vindmøller vest for Lem. Som det fremgår af ovenstående har det at komme fra det ene sted til det andet været meget besværligt, især når man tænker på alle de små vandløb der skulle passeres, og at man havde en større flok kvæg, der skulle holdes sammen på.

I 1864 skete der imidlertid noget, der indirekte fik en uhyre betydning for samfærdslen i Vestjylland. Krigen mod Preussen i 1864, hvor Danmark tabte Slesvig-Holsten medførte nogle initiativer fra regeringen; som pludselig førte Danmark og især Vestjylland ind i fremtiden.

Da Danmark mistede Slesvig-Holsten mistede vi også vor udskibningshavn mod vest, der hidtil havde været Altona/Hamburg. Selvfølgelig kunne vi fortsat anvende havnen i Hamburg, men det var der ikke mange, der havde lyst til.

Den jernbanepolitik, der var blevet gennemført efter Treårskrigen, havde haft til mål at styrke forbindelsen mellem København og Fyn-Jylland, mellem Danmark og England, på Hamburgs bekostning. Estrup fortsatte som indenrigsminister Monrads jernbanepolitik. Han fik den jyske hovedbane draget nærmere ind mod Århus, og i 1868 gennemførte han, trods modstand fra nationalliberal side, en lov om anlæg af havn ved Esbjerg med tilsluttende jernbane fra Lunderskov og Holstebro.

De Nationalliberales talsmand, *Alfred Hage*, hævdede i Folketinget, at man måtte kunne nøjes med en hestebane, der kunne bringe studene nordfra til den nye havn. »Hverken som indførselshavn eller som udførselshavn, studene undtagne, kan Esbjerg havn komme til at spille nogen rolle.« Hvorfor skulle man bruge penge til at anlægge jernbane »i en egn, hvorigennem der så at sige aldrig kommer hverken kørende, ridende eller gående?«

Estrup var nok så fremsynet. Efter hans mening kom det ikke an på, hvor meget det kostede at anlægge banen; det der betød noget, var de indtægter,

havn og bane ville bringe i fremtiden. Sagen måtte ses i sammenhæng med den indflydelse, Esbjerg havn ville få på hele landets eksportforhold. Den Vestjyske Længdebane stod færdig kun et år efter åbningen af Esbjerg Havn og ændrede radikalt den måde man fragtede sit gods - inclusive kvæget fra det ene sted til det andet.

Der blev anlagt en række stationer langs banelinien, og stationen i Lem kom til at ligge et sted, hvor der på daværende tidspunkt ikke var nogen form for bymæssig bebyggelse. Men det kom der, og i 1898 etablerede smeden H.S. Hansen sig i byen, hvilket blev starten på den håndværksmæssige og industrielle udvikling i området, som beskrevet tidligere.

HAR DU FORSLAG ELLER ØNSKER VEDRØRENDE
SMEDENES HUS HØRER VI GERNE HEROM.

SMEDENES HUS ARRANGERER GERNE GUIDEDE RUNDTURE
- OGSÅ I OMEGNEN INKLUSIVE TIL
DANSK VETERANFLYSAMLING I STAUNING.

I SMEDENES HUS KAN DU HOLDE MØDER OG FEST.
VI ER GERNE BEHJÆLPELIG MED ARRANGEMENTET.

SMEDENES HUS ER EN FIN RAMME
OM ETHVERT ARRANGEMENT.

PÅ SNARLIGT GENSYN.

Smedetorvet . DK - 6940 Lem . Tel. +45 97 34 23 00
www.home6.inet.tele.dk/smedehus/